

KULTŪROS PAŽINIMAS

B. GENZELIS

KULTŪROS TYRIMAS IR JOS MODELIAI

Kultūra yra žmogaus veiklos produktas. Paradoksas tai, kad kultūros lygis sąlygoja intelektualinę ir gamybinę žmogaus veiklą, o kartu ir pačios kultūros tyrimo galimybes. Žmogus, siekdamas išsiaiškinti savo veiklos ribas, priverstas šią veiklą analizuoti, kurti įvairias teorijas, į kurias tikrovės analizė nuolat įneša vis naujų korektyvų. Kiekviena nauja teorija savo ruožtu remiasi seniau suformuluotomis idėjomis ir tiesioginiu objektyvios tikrovės stebėjimu. Taip viena po kitos gimsta naujos koncepcijos. Teorijų gausybė verčia analizuoti pačias teorijas, jų veikimo principus bei ribas. Žmogaus protas kuria vis bendresnes abstrakcijas, kurios neretai „paslepia“ pačią tikrovę. Dėl to „išiveisė“ gausybė spekuliatyvių sąvokų, kurios esti ne kas kita, kaip kultūrinės veiklos padarinys. Dažnai tomis sąvokomis operuojama kaip savaime suprantamomis, nepastebint, kad vartoti sąvoką ir ją suprasti — skirtingi dalykai. Kartais, neišsifravęs į sąvokas dedamos prasmės, nesusigaudai, apie ką kalbama. Todėl kiekvienu atveju reikia aiškintis, koks turinys įdėtas į sąvoką, ar kitų nuomonės tuo klausimu skiriasi nuo tavosios. Jeigu mąstai kitaip negu daugelis tų, kurie laiko save autoritetais, gali išgirsti, jog esi „ribotas“, „nemokša“ ir pan. Kad išvengtum tokių epitetų, skubi pasiaiškinti...

* * *

Žmogus mąsto savo epochos kategorijomis. Jos sugestionuoja ir pažinimą. Problemos kyla ir tada, kai dėl sąvokų turinio sutariama, o teorijos laikomos visuotinai pripažintomis.

Atrodytų, niekas neabejoja, kad kultūrai priklauso viskas, kas žmogaus sukurta (dvasinės ir materialinės vertybės); ji yra žmogaus veiklos (sąmoningos ar nesąmoningos) rezultatas. Tačiau kartais, nagrinėjant atskirus kultūros reiškinius, tai pamirštama. Sakysim, kalbant apie religiją, kai kas puola įrodinėti, jog ji nepriklausanti kultūros sferai. Savaime suprantama, yra kultūriniai (sukurti homo sapiens) ir gamtiniai reiškiniai. Kas gi tada religija? Įgimta ar dievo duota? Žodžiu, žmogus, atskiriantis religiją nuo kultūros reiškinių, objektyviai savo mąstymo logika yra

artimas teologams. Jis, paveiktas nusistovėjusių dogmų, nepajėgia suvokti, jog remia kitą tezę negu subjektyviai norėtų. Tad kultūros tyrimas yra ne vien teorinis, bet ir praktinės veiklos klausimas.

Tyrinėjant kultūrą, neišvengiamai kyla klausimų: 1) *kas yra kultūra?* 2) *ką mes iš tikrųjų apie ją žinome?* ir 3) ar nesiskiria *tikrosios* žinios nuo *įsivaizduojamųjų*? Juk žmogus ne kartą yra paskelbęs, kad jis disponuoja naujaisiu mokslo žodžiu. Vėliau teko peržiūrėti ankstesnes pažiūras ir įsitikinti, jog buvę teiginiai prieštarauja dabartinei mąstymo logikai, žinomiems empiriniams faktams. Kodėl taip atsitinka? Šis klausimas visada rūpėjo žmogui, nors teoriškai jis buvo suformuluotas ne taip seniai.

Nors kultūra egzistuoja objektyviai (ji nepriklauso nuo suvokėjo ir tyrinėtojo), bet tik tam tikroje jos raidos pakopoje atsirado poreikis ją analizuoti ir suvokti.

Plėtojantis kultūrai, gimė mokslas — vienas iš kultūros fenomenų. Jis orientuoja žmogų į preciziškumą, visų reiškinių ir faktų susistemimą (ir suscheminimą). Dėl to jis patenka į neišbrendamus prieštaravimus. Terminas *mokslas* darosi labai painus ir daugiaprasmis. Įprasta jį apibrėžti, kaip sukauptų žinių sistemą, jų visumą, loginį jų darnumą ir pagrįstumą. Tačiau ką reiškia terminai „žinios“, „sistema“, „darnumas“? Žodžiu, jie prašyte prašosi papildomo paaiškinimo. Todėl teiginys „tyrimuose vadovausimės moksline metodologija“ mažai ką pasako: kiekvienu atveju reikia aptarti principus, kuriais remsimės atlikdami tyrimus.

Mokslas visais atžvilgiais yra antrinis, sąlygotas epochos kultūros, jis padeda žmonėms suvokti save bei savo vietą gamtoje, visuomenėje, nustato tyrinėjimo principus. Norėdami remtis mokslu, privalome skirti tai, *ko norime*, nuo to, *kas yra*. Pasak I. Kanto, prieš pradėdant tirti, būtina nustatyti tyrimo ribas, t. y. reikia turėti teoriją, šiuo atveju — bendrąją kultūros teoriją, kuri atitinkamai susistemintų nuo jos priklausomus empirinius faktus, suformuluotų bendrus tyrimo principus. Bendrosios kultūros teorijos dėka sugebama išvelgti ryšius tarp faktų.

Visos teorijos, juo labiau bendroji kultūros teorija, atspindi tikrovę tik tam tikru kampu, vadinasi, visada palieka plyšį naujai koncepcijai. Neatskleidžia kultūros pilnaties ir empirinių faktų rinkinys: jis yra tik mūsų sugebėjimo aprėpti šią visumą vaizdas. „Visi“ faktai niekad nesutelpa jokioje vienoje teorijoje, todėl jie nuolat ir nuolat verčia peržiūrėti pripažintas teorijas. Čia ir vėl susiduriame su paradoksu: tikėdami, kad negalime sukurti universalios teorijos, visą savo energiją panaudojame jos paieškoms. Šioje situacijoje prieiname prie išvados, kad, tyrinėjant kultūrą, reikia išaiškinti jos struktūrą, t. y. jos *sluoksnius* ir *elementus* (fenomenus).

Pažinimo procese sukuriame kultūros modelius, su kuriais atliekame operacijas (analizuojame, sintezuojame), pagal savo supratimą skaldome kultūrą į ją sudarančias dalis. Antra vertus, kultūra kinta, skiriasi pagal

laikotarpius. Kiekviena epocha turi savitų bruožų, kuriuos tyrinédami išryškiname.

Mes turime pasaulinės kultūros sampratą. Tačiau žmogus su ja tiesiogiai nesusiliečia. Jis susiduria su jos faktais. Sakysim, vardydami pasaulinės kultūros veikėjus, minime V. Šekspyro, V. Gėtės, I. Kanto, G. Hėgelio vardus. Tačiau jie pirmiausia yra konkrečios tautos atstovai: rašė tam tikra kalba, išaugo tautos kultūroje. Žodžiu, tautinė kultūra yra pirminė, o pasaulinė kultūra — antrinė. Todėl analizuodami negalime išleisti iš akiračio, kad egzistuoja tam tikros tautos, tam tikro laikotarpio kultūra. Nagrinédami ją darančius elementus, sąsajas tarp epochų ir ryšius su kitomis tautomis, nustatome bendrus kultūros raidos dėsnius.

Analitiniu metodu apdorojame *empirinius* faktus: pateikiamas konkrečios epochos, konkrečios tautos portretas. Remdamiesi šiuo metodu, mažai ką sužinome apie dvasinę kultūrą, vidinę jos būseną.

Kultūriniai procesai nepasiduoja matematiškai apskaičiuojami. Empirinių faktų išvardijimas yra tik jos išorinis požymis, neatskleidžias turinio. Todėl tradicine prasme mokslas nepaaiškina kultūros reiškinių visapusiškai, o tik atkreipia dėmesį į jų buvimą. Empiriniai faktai byloja tik tai, kad jie yra. Sakysim, ką pasako apie visuomenės intelektualinį lygį išleidžiamų knygų kiekis? Kokios jos? Jų žanro nurodymas pateikia tik papildomą informaciją. Statistiniai duomenys duoda vienpusišką kultūros vaizdą ir yra pamatas tolesniems apmąstymams. Ryšius tarp atskirų kultūrų galime nustatyti tik aiškindamiesi, kas jose yra bendra, tipiška, ką viena kultūra perima iš kitos. Filosofinių apmąstymų būdu gaunamas sintetinis kultūros vaizdas. Tačiau šitaip padarytos išvados yra hipotezės, kurias reikia nuolat koreguoti. Žodžiu, kultūros pažinimo procesas nepabaigiamas; bet koks mėginimas pasakyti „paskutinį mokslo“ žodį — beprasmiškas dalykas. Todėl jokios koncepcijos negali būti privalomos: jos yra tik tolesnių apmąstymų atramos taškai.

Kultūros modeliai kuriami remiantis empiriniais faktais. Tad kiekvienas modelis sudarytas labai konkrečios medžiagos analizės pagrindu. Bėda ta, kad empirinė medžiaga gali būti klasifikuojama remiantis skirtingais kriterijais. Nuo pastarųjų priklauso, kuriuos faktus konkrečioje situacijoje laikysime esminiais, kuriuos — ne. Mat jokiaje epochoje kultūra nėra vienalytė. Be to, skirtingai atrodys XX amžiaus europiečių ir afrikiečių kultūros modeliai; skirsis ir europiečių, ilgą laiką gyvenančių Afrikoje, kultūra (ji nebus tapati nei Afrikos senbuviams, nei gyvenantiems Europos žemyne). Todėl tyrinėtoją nuolat slegia, iš vienos pusės, globalinės (pasaulinės) kultūros paveikslas, o antra vertus — regioniniai kultūros faktai. Kyla pavojus arba vieną, arba kitą suabsoliutinti, juo labiau kai kriterijai yra subjektyvūs. Todėl tyrinėtojujui belieka arba suformuluoti savo koncepciją, arba priimti jau įsigalėjusią. Šitaip pasirenkamas modelis, kuriuo remiantis analizuojama konkretaus laikotarpio kultūra. Ir vargu ar rasime kitą alternatyvą dabartinei kultūros analizei negu nacionalinės kultūros tyrimas.

Funkcionuojančioje nacionalinėje kultūroje ryškėja trys sluoksniai: 1) *istorinis* (tradicija), 2) *kitų tautų įtaka*, 3) *šiuolaikinė* kūrybinė potenciala. Kiekvieną sluoksnį reikia specialiai tirti, o tai negali būti atliekama universaliais metodais.

Tyrimų *galimybės* sąlygoja istorinė situacija ir ją sukuriantis visuomenės intelektualinis lygis, kitais žodžiais, esama kultūra. Nuo jos priklauso mokslo galimybės ir išsivystymas. Kultūra tiriama tiek, kiek pats kultūros lygis leidžia tai daryti, nes mokslas yra sąlygotas pačios kultūros. Mokslas, atsispirdamas į konkrečią situaciją, suformuluoja kultūros tipų sampratą — pirmykštės, antikinės, viduramžių, renesanso, baroko ir kitus kultūros modelius. Šie tipai yra sąlyginiai (ir regioniniai): jais operuojama tiriant tam tikras istorines situacijas, pvz., senovės Europos; kad būtų priimtas ar atmestas vienas ar kitas kultūros modelis, prisideda ir išgalėjusios koncepcijos. Antai dalis tarybinių tyrinėtojų nepripažįsta baroko kultūros pačios savaime, kalba tikrai apie barokinį stilių. Tačiau nuo tyrinėtojo nuomonės nepriklauso kultūros egzistencija: koncepcija tik atitinkamai sugestionuoja, ir mokslininkas, tapęs savo ar kitų jam primestos koncepcijos vergu, nepajégia objektyviai vertinti reiškinių.

Koncepcijas koreguoja žmogaus įsitikinimai, įvairios institucijos; jos verčia tyrinėtoją priimti vieną ar kitą požiūrį. Visuomenė kiekvienam savo nariui idiegia tai, kas yra gera ir kas bloga. Žmogus, nepajégdamas pats visko patikrinti, be didelio galvos sukimo perima išgalėjusius požiūrius. Antra vertus, įvairios oficialiosios institucijos siekia tiesiogiai veikti tyrinėtoją, ir kiekvienas suabejojantis jų tvirtinimais gali būti apšauktas visuomenės priešu. Tokia situacija verčia mokslą atlikti tarybines funkcijas: jis netenka savarankiškumo, nors ir žongliuojama jo vardu. Išanalizavus turimus šaltinius bei mokslo istoriją, galima pastebėti, kad mokslinėje veikloje galimi tokie atvejai: 1) tyrinėtojas veikia pasikliaudamas savo intelektu bei žiniomis (jos priklauso nuo informuotumo, epochos mąstymo kultūros ir t. t.), 2) tyrinėtojas neturi peržengti jam nustatytų veiklos ribų. Abiem atvejais mokslininko darbas yra sąlygotas visuomenės kultūrinio lygio, ir mokslas nėra *autonomiškas*. Jis įgauna savarankiškumo, kai jam „leidžiama“. Tada jis pretenduoja į „vadovavimą“ kultūrai, bando ją koreguoti. Ir kas svarbiausia: patikim, jog mokslas yra visagalis. Tačiau mums nieko kito nebelieka, kaip pasikliauti mokslu ir juo remiantis nagrinėti kultūrą. Pastarąją suskalde į sluoksnius, analizuojame ir pastebime, kad istorinis sluoksnis ryškus tiek atskiros tautos kultūroje, tiek kultūroje apskritai. Jame esama nacionalinio ir internacionalinio tarpsnio. Kiekvienos tautos kultūra absorbuoja praeities kultūrą, perima ją ir jos bazėje toliau rutuliojasi. Kultūros raidą veikia ir išnykusių tautų kultūros: išlieka jų rudimentai pasaulinėje kultūroje, kurioje vyksta integracijos ir diferenciacijos procesai. Jų išaiškinimas — kultūros mokslinės analizės pamatas.

Reikia tirti ir kultūros elementus: mitus, religiją, politiką, meną, filosofiją, mokslą, techniką ir t. t. Juos nagrinėdami, pastebime, kad tam

tikruose istorijos tarpsniuose vieni kultūros elementai užgožia kitus (pvz., viduramžiais dominavo religija, dabar — technikos kultas). Kartais vyraujantys kultūros elementai net priverčia kitus atlikti tarnybines funkcijas. Sakysim, buvo teigta: filosofija — religijos tarnaitė; filosofija — politikos tarnaitė. Vienu ir kitu atveju filosofijai paliktos tarnaitės pareigos. Ji nustoja savarankiškumo (ir vertės). Vėliau filosofija, nusimetusi kamerdinerio rūbus, pradėjo gražytis į vadovavimą kitiems. „Filosofija — mokslų mokslas“, — skelbė G. Hėgelis. Tačiau tokiame statuse jai nepavyko įsitvirtinti, net iš pačių filosofų atsirado šios pretenzijos kritikų. Įsigalėjus mokslui ir technikos kultui, filosofija vėl buvo nublokšta į antrąjį planą. Žodžiu, kultūroje keičiasi dominantės: nuolat vienas fenomenas siekia išsivaduoti iš kitų globos. Pastebėjus šį reiškinį, neišvengiamai kyla klausimų: 1) *kodėl taip atsitinka?* 2) *kada tai įvyko?* ir 3) *ar negali tai pasikartoti?*

Ieškant atsakymų į šiuos klausimus, formuojasi atskiros kultūros tyrimų disciplinos; kiekviena iš jų turi savo specifiką, bet neduoda bendro kultūros vaizdo. Šiame fone iškyla kultūrotyra, kurios tikslas — sintetiškai suvokti, nustatyti bendrus principus, išaiškinti dėsningumus, atskirų kultūros elementų sąveiką bei saviįtaką. Todėl būtina išryškinti kultūros modelius, jų vaidmenį pažinime, o kartu — jų sąveikos hierarchiją.

Kas yra kultūra? Niekas neabejoja, kad ją sudaro materialioji ir dvasinė kultūra. Tačiau tyrinėtojas susiduria ne su pačia kultūra, jos faktais, bet su modeliais. Norėdami išryškinti šioje situacijoje mums rūpimus klausimus, abstrahuojamės nuo detalių: gauname bendrą kultūros vaizdą, paskui toliau apmąstome. Kultūrologas primena architektą, kuris pirma užmeta būsimo pastato eskizus, iš kartono padaro jo maketą, o paskui rengia patį projektą. Tik kultūrologo darbas grynai teorinis: nereikia jo iškloti ant popieriaus. Kiekvienam teoriniam darbui reikia parengiamojo, kuris savo ruožtu yra kultūrinė veikla.

Bent sąlyginai neišsiaiškinę, kaip istorinė situacija pakeičia kultūros formas, iškelia vienus elementus virš kitų, kaip veikia dėsniai konkrečioje situacijoje, nesuformuluosime *bendros kultūros teorijos*, kuri tiria modelius, jų santykį su tikrove. Jos dėka turime sampratą „pasaulinė kultūra“, „epochos kultūra“ (antikos, viduramžių, renesanso), „regiono kultūra“ (Europos, Azijos, Afrikos, Amerikos), „tautos kultūra“ (lietuvių, rusų, lenkų, anglų ir t. t.).

Modeliai nėra mato vienetas, kuriuo remdamiesi, galėtume išmatuoti įvairių epochų kultūras. Jų pamatas labai realus ir konkretus. Pavyzdžiui, XV amžiaus Italijos kultūros pagrindu suformulavome renesanso kultūros tipą, kurį taikome, analizuodami kitas kultūras (pvz., Lietuvos). Tačiau ar jį galima pritaikyti Amerikai? Tenykštės kultūros analizei reikia kitokio modelio. Nors modeliai nėra universalūs, jie padeda suvokti patį kultūros procesą. Vieno dėka išryškiname kitą. Žinodami, kas yra lietuvių kultūra, galime ją lyginti su rusų, lenkų, vokiečių. Tada pastebėsime, kas tarp jų yra bendro, kas specifiško, kur ir kokiomis

formomis pasireiškia įtakos. Priešingu atveju bet koks lyginimas — beprasmiškas dalykas.

Modelius visuomet kuriame, remdamiesi žinomais empiriniais faktais. Nauji faktai modelius koreguoja, kartais net verčia juos atmesti ir ieškoti argumentų naujiems sudaryti. Modelius galime sukonstruoti įvairiais kriterijais, tą patį suskaldyti, kad matytume įvairovę. Turime lietuvių kultūros modelį, jame savo ruožtu išskiriame XIX amžiaus lietuvių kultūros, XX amžiaus lietuvių kultūros ir kitus modelius. Juose bus bendrų bruožų, bet aptiksime ir skirtumų. Be to, atskiros klasės turi savo kultūros sampratą. Toje pačioje feodalinėje Lietuvoje vienos vertybės buvo pasiekiamos feodalams, kitos — valstiečiams. Neretai vienį atmesdavo kitų vertybes. Tačiau tai nekeičia dalyko esmės: kultūrinės vertybės egzistavo, nesvarbu, jei viena ar kita klasė jas ignoruodavo. Tyrinėtojas privalo neišleisti šio veiksnio iš akiračio ir nepamiršti, kad modeliai yra mūsų teorinio mąstymo padarinys. Nors jie atspindi tikrovę, bet nėra adekvatūs jai. Problemos esmė ta, kad vienas dalykas yra šio momento pripažinimas ir kitas — subjektyvumo išvengimas. Mat kiekvienu atveju tyrinėtojas suskaldo analizuojamąjį objektą į atskirus elementus. Visad veikia objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai. Tyrinėtojo veiksmus, iš vienos pusės, sąlygoja rezultatas, kurį *norima* gauti, ir antra vertus — *esami* faktai. Kultūra nėra vienalytė: joje, mūsų nuomone, esama ir pozityvių, ir negatyvių faktų. Tyrinėtojo sąmonėje grumiasi tie du pradai.

Jei tyrinėtojas yra iš anksto sugestionuotas norimo rezultato, gali jis atitinkamai parinkti faktus ir, jais remdamasis, susikurti norimą analizuojamo objekto vaizdą, kuris bus toli nuo tikrovės, bet patenkins autoriaus politines, religines (ar ateistines) ambicijas. Pavyzdžiui, palyginę idealios krikščionybės modelį (kaip jos idealai išdėstomi jos teoretikų darbuose) su realiai tam tikroje šalyje egzistuojančia krikščionyste (be to, ji yra susiskaldžiusi į įvairias bažnyčias) arba su jos įvaizdžiu oponentų darbuose, — skirtumą apčiuopsime. Iš to paties fakto galima padaryti priešingas išvadas.

Tarkime, tam tikroje šalyje kunigas nederamai elgiasi. Sutikus su pačiu faktu, kad taip yra, galime samprotauti: 1) kadangi minėtas dvasininkas atstovauja krikščionių bendruomenei, skelbia jos lozungus, vadinasi, jo elgesys išplaukia iš krikščionybės esmės; 2) savo elgesiu jis pažeidžia krikščioniškos etikos normas, diskredituoja bažnyčią, nes pasidavė krikščionių moralės priešų įtakai. Pirmuoju atveju iš atskiro fakto daromi pernelyg platūs apibendrinimai: atsakomybė primetama visai žmonių bendrijai; antruoju atveju teigiama, kad blogi veiksmai sąlygoti nepakankamu įsijautimu į krikščioniškąją etiką. Abi pusės tą patį veiksma vertina vienodai, o išvadas daro skirtingas. Tokie faktai byloja, kad vertinimas gali būti priklausomas nuo norimo rezultato. Čia, kaip sakoma, „suveikė“ subjektyvūs veiksnys. Ir vėl paradoksas: subjektyvizmą sąlygoja epochos intelektualinis lygis, kuris savo ruožtu yra ne kas kita, kaip kultūros išraiška.

Kiekvienoje epochoje esti savita žmogaus saviraiška, specifinis jo vaidmuo. Jų analizės pagrindu kuriamos kultūrologinės koncepcijos. Analizuodami kultūrą, pastebime, kad ji vystosi, kinta, bet tyrimo proceso metu turime reikalą su esamybe, be to, dabartine jos forma. Empiriniai faktai yra ne kas kita, kaip šiuolaikinės tikrovės mikrodalis: su praeities reiškiniiais santykiujame ne tokiais, kokie jie buvo, o tokiais, kokie išliko. Dėl to kultūra tiriama dviem aspektais: vienu — nukreiptu į praeitį, kitu — orientuojančiu į dabartį.

Kultūra egzistuoja, nesvarbu, ar ji tiriama, ar ne. Jos analizė tik padeda žmogui giliau suvokti savo esmę. Iki tam tikro laikotarpio žmogus nesusimąstydavo apie savo būtį, priėmė ją tokią, kokia ji buvo. Mąstant kaupėsi patyrimas, kuris vėliau išsiliejo į istorinį mąstymą. Tam tikrame istoriniame kultūros tarpsnyje iškilo poreikis nagrinėti pačią kultūrą: ėmė formotis kultūrologija. Plečiantis jos objektui, kultūrologija skilo į bendrąją kultūros teoriją, kultūros sociologiją ir kultūros istoriją. Kultūros teorija formuluoja bendrus tyrimų principus, kuriais remiantis nustatomos tyrimų kryptys. Kultūros sociologija pateikia epochos portretą, o kultūros istorija, operuodama empiriniais ir istoriniais faktais, mėgina juos sujungti į vieningą sistemą, išryškina ryšius tarp įvairių kultūrų faktų, bando juos suderinti su atitinkamomis teorinėmis koncepcijomis. Šios disciplinos gali būti laikomos mokslo šakomis. Jos reprezentuoja tam tikrą (tiksliau, mūsų epochos) kultūros tarpsnį, yra pastarosios sąlygotos. Taip mąstant mūsų protas atsiduria neišsprendžiamų prieštaravimų labirinte: tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo absoliučiai aišku, išgilinus nustoja pirminio aiškumo.

Taigi klausimas „Kas yra kultūra?“ lieka be vienareikšmio atsakymo, nes tai, kas kultūra yra, ir tai, ką mes apie ją žinome, nėra tas pats. Kultūrą tiria mokslas, bet jis pats, būdamas kultūros fenomenas, nuo jos priklauso. Ji nustato mokslo ribas ir parametrus, pateikia naujų reikalavimų, keičia jo prigimtį. Kadangi kultūra yra žmogaus veikla, kurioje kuriamos vertybės, kultūros tyrimas yra tęstinis procesas, kuriame žmogus siekia išaiškinti savo veiklos galimybes ir matyti, kas padaryta. Dėl to ir formuluojamos teorijos, kurios padėtų suvokti šį reiškinį.